

Vojtech Zamarovský

VELKÉ PRÍBEHY STAROVEKU

GILGAMEŠ • SINUHET • AENEAS

Vojtech Zamarovský

VELKÉ PRÍBEHY STAROVEKU

GILGAMEŠ • SINUHET • AENEAS

Vojtech Zamarovský

VELKÉ PRÍBEHY STAROVEKU

GILGAMEŠ • SINUHET • AENEAS

Texts © Vojtech Zamarovský 1999, 2000, 2001, 2002, 2018 (heirs)
Illustrations © Ľuboslav Paľo
Design © Pavol Janoško, DTP Perfekt
Slovak edition © Perfekt 2018

Publikáciu z verejných zdrojov podporil

Vojtech Zamarovský

VELKÉ PRÍBEHY STAROVEKU

Text: Vojtech Zamarovský
Ilustrácie: Ľuboslav Paľo
Úvodný text: Michal Habaj

Jazyková redaktorka: Marta Moravčíková
Grafická úprava: Pavol Janoško, DTP Perfekt

Prvé slovenské vydanie

Vydal Perfekt, a. s., Cukrová 14, Bratislava 811 08, ako svoju 812. publikáciu.
Rok vydania: 2018

Elektronickú verziu tejto knihy si môžete kúpiť na internetových portáloch
www.martinus.sk, www.dibuk.sk a ďalších.

Tlač: KASICO, a. s., www.kasico.sk

ISBN 978-80-8046-894-1

VELKÉ PRÍBEHY SLÁVNÝCH CIVILIZÁCIÍ

Iba zriedka sa pritrafí, aby sa v jednej knihe stretli príbehy z takých rozdielnych období a civilizácií, ako je to v tomto prípade. Príbehy o Gilgamešovi, Sinuhetovi a Aeneovi patria k tomu najslávnejšiemu, čo nám starovek zanechal a napriek rozdielnemu pôvodu ich mnohé spája. Čas preukázal silu každého z nich, lebo napriek tisícročiam, ktoré prešli od ich vzniku, dodnes sa čítajú, analyzujú, prekladajú, napodobňujú, inšpirujú sa nimi autori románov, divadelných hier, filmov či muzikálov. Čo dáva týmto príbehom silu presvedčiť a zaujať, ktorá je pre ne typická? Všetky tri príbehy sa viažu k obdobiam sprevádzaným premenami, hľadajú obraz novej spoločnosti, zmierenie medzi ľuďmi a veria v budúcnosť. Každý z nich sa zaoberá základnými otázkami človeka, jeho smerovaním, zmyslom života, osudom, charakterom. Ich myšlienková hĺbka im prepožičiava trvalú platnosť a jazyk, obrazy, zápletky zasa čitateľnosť. Sú to teda príbehy o ľuďoch, ich omyloch, hľadaní a viere, a ako také si získavajú aj pozornosť dnešných čitateľov.

Príbehy všetkých troch hrdinov prerozprával pre slovenských čitateľov neopakovateľným spôsobom Vojtech Zamarovský. V jeho podaní postavy ožívajú vo vlastnom šate, on ich svojím jazykom aktualizoval a priblížil dnešnému čitateľovi, ale ani pri jednom z týchto príbehov nemôžeme zabudnúť, že vychádzajú zo starovekých predlôh, ktorým venujem nasledujúce riadky.

Epos o Gilgamešovi

Na prelome štvrtého a tretieho tisícročia pred Kr. začali obyvatelia južnej Mezopotámie používať písmo. Dnes ho voláme klinové, lebo sa skladalo z malých symbolov pripomínajúcich klin. Spočiatku našlo uplatnenie iba v hospodárskom živote. Pisári vytvárali znaky pre zvieratá, plodiny, objemy, váhy a čísla, časom však vznikalo stále viac písárskych škôl, objavovali sa nové a nové znaky a na konci tretieho tisícročia vedeli pisári zaznamenať nielen počty odovzdaných alebo prijatých plodín, ale i myšlienky a príbehy. Mladí pisári sa v školách učili písať prepisovaním tradície, ktorá sa dovtedy šírila iba ústne. Písalo sa na drevo potiahnuté voskom alebo na hlinené tabuľky. Zatiaľ čo prvý spomínaný nosič pohltil čas, hlinených tabuliek sa našlo nepreberné množstvo rôznych veľkostí a neraz popísané z oboch strán. Orientu poskytovali základný písací materiál na uchovanie klinopisného slova celých tritisíc rokov.

Niekedy v priebehu tretieho tisícročia pred n. l. sa na juhu Mezopotámie dostal na hlinené tabuľky prvý raz i príbeh o Gilgamešovi, ktorého Sumeri volali Bilgameš. Nanešťastie nevieme presne, kedy príbeh vznikol, najstaršie zachované zmienky sú až z 21. storočia pred n. l., ale príbeh bol zrejme omnoho starší a na tabuľkách sa mohol objaviť už skôr. Dnes je z tejto sumerskej verzie zachovaných iba niekoľko fragmentov, z ktorých sa zdá, že vytvárali vlastný rozprávačský cyklus nesúvisiaci s neskoršou akkadskou verziou, ktorú dnes považujeme za štandardný text eposu.

V južnej Mezopotámii nežili iba Sumeri. V treťom tisícročí by sme v nej počuli okrem sumerčiny aj semitský jazyk dnes označovaný ako akkadčina. Akkadi vytvorili okolo roku 2340 pred n. l. prvý teritoriálny štát v dejinách, Akkadskú ríšu, a v nasledujúcom tisícročí sa stal ich jazyk hlavným dorozumievacím prostriedkom Mezopotámie. Od čias starobabylonského panovníka Chammurapiho zohrávalo v južnej Mezopotámii hlavnú

úlohu mesto Babylon. Jeho obyvatelia používali akkadčinu označovanú ako starobabylončina a práve v ich jazyku zostali zaznamenané ďalšie fragmenty eposu pochádzajúce z 18. storočia. Hrdina sa v nich už objavuje ako Gilgameš, ale pretože epos zostal zachovaný iba vo veľmi nekompletnej podobe, jeho príbeh by sme iba na základe týchto fragmentov vyrozprávať nevedeli. Príbeh, ako ho poznáme dnes, bolo možné vyrozprávať až vďaka akkadským tabuľkám, ktoré sa našli v paláci asýrskeho kráľa Aššurbanipala v Ninive. Aššurbanipal vládol v siedmom storočí pred n. l. a môžeme ho považovať za posledného významného kráľa z dlhej línie úspešných asýrskych panovníkov. Darilo sa mu na ťaženiach v Egypte i v Iráne, zakladal si však aj na vzdelaní. Podľa všetkého vedel čítať a písať a v jednom zo zachovaných textov sa chváli: *Boh Nabu, božský pisár, mi udelil ako dar svoju múdrosť. Bohovia vojny a lovu Ninurta a Nergal, obdarili moje telo mužnosťou a neprekonateľnou silou.* V hlavnom meste ríše vybudoval Aššurbanipal najväčšiu knižnicu dovtedajších dejín. Stála na citadele a jej dôležitou súčasťou bolo skriptorium, kde pisári prepisovali náboženské a literárne skladby prichádzajúce z mezopotámskych miest. Bola medzi nimi aj v súčasnosti štandardná verzia Gilgamešovho príbehu, zachovaná na jedenástich tabuľkách (niekedy sa mylne pridáva i dvanásta). Ide o tú istú, ale kompletnejšiu verziu príbehu známeho už v starobabylonskom období a viaceré časti textu oboch variantov, starobabylonského i akkadského, sú dokonca identické. Text niekedy medzi 13. až 11. storočím pred n. l. redigoval istý Sinlikeunninni, ktorého meno v preklade z akkadčiny znamená niečo ako „Ó slnečný boh, prijmi moje meno“. Vieme, že sa živil ako exorcista, čo bolo v Mezopotámii dôležité a vážené povolanie a vieme aj to, že jeho predkovia patrili medzi pisárov v Uruku, ale tým sa správy o tomto mužovi končia.

Gilgamešov príbeh sa teda v siedmom storočí pred n. l. ocitol v Ninive. Asýria v tom čase už nepredstavovala neotra-

síťnú veľmoc, naopak stále viac ňou otriasali zlé úrody, sucho, sociálne a etnické nepokoje. Je zaujímavé, že Aššurbanipal, a platí to i pre iných panovníkov, oživuje založením knižnice zašlú slávu starých čias práve vtedy, keď sa blíži jej koniec. Záver siedmeho storočia pred n. l. priniesol Asýrčanom niekoľko zdrvivých porážok a v roku 612 pred n. l. padlo pod náporom Babylončanov z juhu a Médov z hôr i Ninive. Mesto, palác i knižnica skončili v troskách a práve v nich našiel tabuľky s eposom o viac ako dvetisíc rokov neskôr hrdina osmanskej archeológie, Hormuzd Rassam. Tabuľky objavil v roku 1853, ale prečítať ich nevedel. Ako prvý si epos po tisícročiach prečítal približne dve desaťročia po nájdení tabuliek George Smith.

Štandardná verzia Gilgamešovho príbehu vychádza práve z tabuliek nájdených v Ninive. Ide o najlepšie zachované exempláre, ale ani tie nie sú bez medzier. Editori a prekladatelia textu zvykli tieto medzery zaplňať výňatkami starších verzií, prípadne ich vynechávali alebo svojvoľne dopĺňali, celý text eposu však v nijakom prípade nemáme. Hlinené tabuľky s klinopisnými akkadskými variantmi sa našli aj mimo Mezopotámie v Anatólii, Levante, Arménii či v Elame, lebo akkadčina bola v druhom tisícročí jazykom diplomacie a literatúry na celom Prednom východe.

Presuňme však teraz pozornosť od tabuliek a textu k príbehu. Ten zjavne patril medzi najpopulárnejšie príbehy akkadskej literatúry. Nesie v sebe veľa tradičnej orientálnej múdrosti, ale i mnohé záhady. Zrejme nikdy nebudeme môcť s istotou povedať, či hlavný hrdina, urucký kráľ Gilgameš, skutočne žil a vládol. Nejaký Gilgameš sa však v mezopotámskych dejinách podľa všetkého objavil. Muž tohto mena sa spomína ako piaty kráľ v sumerskom kráľovskom zozname, vládol údajne 126 rokov a zrejme sa zapísal do pamäti svojich súčasníkov natoľko, že si jeho meno posúvali ďalšie generácie a spájali s ním i udalosti, s ktorými skutočný Gilgameš nemal nič spoločné.

Hľadanie Gilgamešovej historickej podstaty je dnes už síce márne, myšlienková náplň jeho príbehu však zostáva. Rozprávania v sebe nesie viacero rovín a jedna z nich zosobňuje ľudský boj so smrteľnosťou. Hlavný hrdina sa ju snaží preklenúť, ale neuspeje a prichádza k poznaniu, že človek sa môže snažiť iba o nesmrteľnosť svojho mena, ale nie fyzickej podstaty. Epos skúma a odpovedá na otázky týkajúce sa vládnutia. Zárodok príbehu totiž vznikajú v čase keď sa v Sumeri konštituuju prvé dynastie a Gilgameš je v mnohom vzorom pre nasledujúce generácie panovníkov. Stará sa o krajinu, dáva kopať studne, z Amanu či Libanonu priváza cédrové drevo, spúšťa námornú plavbu a zabezpečuje bezpečnosť jej obyvateľov. Panovník je však hlavne spojením ľudí s bohmi, ktorých vôľu plní za každých okolností. V tomto smere sa Gilgameš mnohému priučil od Utanapištiho, predchodcu biblického Noema. Utanapišti prežije potopu, zachráni sa a Gilgameša na jeho ceste hľadania zmyslu vecí poučí o význame chrámov a rituálov. Gilgamešov príbeh však neslúžil iba spoločenskej elite, jeho múdrosť patrila celej spoločnosti, v ktorej vzniká a ktorá ho formuje. Človeka učí sústrediť sa na súčasnosť, vlastný život, vedie k plneniu povinností, ale nie v zmysle trudného otročenia, ale šťastného prežívania vlastnej existencie.

Rôzne prvky príbehu sa stali súčasťou ďalších prednovýchodných kultúr a objavili sa i v nám známych skladbách, v ktorých na ne narážame bez toho, aby sme si to uvedomovali. Je to tak napríklad v Starom zákone, v príbehoch, ktoré sú pritom v našej kultúre chronicky známe. Ide o príbehy o rajskej záhrade a o potope. V akkadskom príbehu o rajskej záhrade sa stretávame so zrodením človeka, ktorého boh stvorí z hlíny. Muž potom stretne ženu a tá ho skúša, až nakoniec od nej prijme jedlo, uvedomí si svoju nahotu a musí opustiť raj. Spolu s tým, že had pripraví tohto prvého človeka o nesmrteľnosť, ide o súčasť príbehu, ktorý sa stal jedným zo základných kameňov Starého zákona v podobe zážitkov biblického páru Adama a Evy. Príbeh

o rajskej záhrade mohol kolovať Orientom a dostal sa z Mezopotámie do židovskej spisby, ale nedá sa vylúčiť, že biblickí autori pri ňom nadviazali priamo na mezopotámsky príbeh. K druhej možnosti sa moderné bádanie prikláňa najmä v príbehu o potope. Biblický príbeh v ňom nielen nadväzuje na prvky akadskej predlohy, ale aj na ich usporiadanie a môže byť skutočne jej priamym odrazom.

Príbeh Egyptana Sinuheta

Sinuhetov príbeh býva považovaný za najlepšie dielo egyptskej literatúry v období strednej ríše a je na ňom vidieť, že v prípade niektorých diel sa hodnotenie čitateľov nemení. Sinuhetov príbeh totiž nepovažujeme za skvost iba my, ale medzi to najlepšie ho radili už starí Egypťania. Vyplýva to z množstva nájdených fragmentov textu. Z obdobia strednej ríše sa našlo päť fragmentov na papyrusech, z obdobia novej ríše sa na papyrusech zachovali dva exempláre a na keramických črepoch ďalších dvadsaťpäť. Celkovo teda existuje niekoľko desiatok exemplárov, ani jeden však neuchováva celý text; viaceré sú iba fragmentárne.

Najlepším zachovaným variantom príbehu je paradoxne najstarší z textov. Zachoval sa na papyruse, ale kde bol presne nájdený, už s istotou nevieme, zvyčajne sa predpokladá, že patril do súkromnej hrobky niektorého z Tébanov. V Tébach, v hrobke neďaleko neskoršieho Ramesseho, našli archeológovia aj ďalší zachovaný text. Oba tieto papyrussy sa dnes nachádzajú v Berlíne a poskytujú nám základnú predstavu o príbehu od začiatku až po koniec. Ďalšie fragmenty textu sa dnes nachádzajú v zbierkach po celom svete.

Kedy presne príbeh vznikol? Odohráva sa na pozadí smrti Amenemheta I. a vlády Senvosreta I. (vládol asi 1956 – 1910 pred n. l.), za ktorého vládnutia alebo krátko po ňom sa zrejme

objavil, nevieme to však bezpečne. Najstarší nájdený text príbehu pochádza z obdobia sto až stopäťdesiat rokov po Senvostretovej smrti, takže obdobie vzniku príbehu môžeme „zúžiť“ na necelé dve storočia.

Amenemhet pôvodne pôsobil na dvore Mentuhotepe IV., jeho presnú funkciu nepoznáme, možno bol vezírom. Po jeho smrti nastúpil na trón a založil dvanástu dynastiu. Jeho vládnutie sprevádzala opozícia, ktorá bola nakoniec úspešná, lebo Amenemhet bol zavraždený a nahradil ho jeho syn. Do týchto udalostí nás prenáša i začiatok Sinuhetovho príbehu, ktorého rozprávanie tu pripomína iný text známy ako *Amenemhetovo ponaučenie synovi*, v ktorom Amenemhet posmrtné opisuje, ako bol zavraždený. Sinuhet v našom príbehu pôsobí ako sluha kráľovnej Neferu, Amenemhetovej dcéry a Senvostretovej manželky, postava hlavného hrdinu nás tak privádza priamo do centra dynastického a politického diania. Po tom čo sa Sinuhet do počul o kráľovom zavraždení, ušiel. Dôvod úteku zostáva záhadou. Príbeh ho síce viackrát naznačuje, ale nikdy jasne nevyslovuje. Možno sa bál, že ho vrahovia zabijú pre jeho vzťahy s kráľovskou rodinou, alebo sa, naopak, bál, že ho budú kráľovi sluhovia spájať s vrahmi. Sinuhet našiel nové útočisko v Sýrii, kde sa vypracoval a stal sa kmeňovým náčelníkom. Podobne ako v židovskej tradícii porazil Dávid Goliáša, porazil Sinuhet na čele svojich ľudí omnoho silnejší kmeň a preslávil sa. O jeho úspechoch sa do počul i faraón, ktorý ho povolal naspäť do Egypta. Sinuhet sa síce bál vrátiť, lebo si nebol istý prijatím na dvore, ale zároveň po návrate túžil, lebo si chcel pripraviť dôstojnú hrobku, ktorá bola podstatným prvkom egyptskej viery v posmrtný život. Obavy hlavného hrdinu sa nakoniec ukázali ako neopodstatnené, lebo faraón prijal Sinuheta nad očakávanie dobre.

Nemáme nijaký dôkaz o historickosti Sinuhetovej postavy a nenašla sa ani jeho hrobka, opísaná na konci príbehu. Meno Sinuhet sa v textoch z obdobia strednej ríše objavuje viackrát,

ale nikdy nejde o postavu z príbehu. Časť autorov predpokladá, že Sinuhet skutočne žil a jeho príbeh vznikol z jeho vlastnej zidealizovanej autobiografie. Tento typ textov sa množil od konca starej ríše, nebolo by teda až také prekvapivé, keby sa príbeh vyvinul do dnešnej podoby na základe autobiografie pridaním literárnych a historických prvkov. Prítomnosť autobiografického textu v rozprávaní naznačuje titulatúra na začiatku a uvedenie do ďalšieho textu spojením „On hovorí“, na ktoré však už nadväzuje rozprávanie v prvej osobe. Tieto prvky sú zjavne doplnené znakmi typickými pre literárne formy kráľovských hymnov a kráľovských listov. Proti fiktívnosti jadra príbehu hovorí i to, že v texte sa objavujú konkrétne mená, miesta, v príbehu neprebiehajú zázraky ani sa tam neobjavujú monštrá alebo bájne bytosti, ako to býva vo vyfabulovaných dejoch. Napriek týmto argumentom považuje časť autorov príbeh iba za fikciu, prípadne sa otázke vyhýba, lebo bez ohľadu na prípadnú reálnu existenciu Sinuheta, sa s ním už dnes stretávame iba ako s románovou postavou.

Sinuhetov príbeh sa rozšíril do všetkých oblastí, kde mali Egypťania nejaký vplyv, vrátane Levanty. Je možné, že tvorí jadro biblického rozprávania o Dávidovi a Goliášovi ako i príbehu o Jozefovi, ktorého bratia predajú do otroctva, kde Jozef, ako pred ním Sinuhet, dosiahne význačné postavenie (síce nie v otroctve, ale v cudzine). Oba príbehy sa končia pozitívne; Jozef sa zmieri s bratmi a Sinuhet sa vráti do vlasti. Podobnosti zrejme nie sú náhodné. Príbehu sa nevyhli ani moderní tvorcovia. Thomas Mann ho použil pri písaní románu *Jozef a jeho bratia* a medzinárodnú slávu zabezpečil príbehu v roku 1945 fínsky autor Mika Waltari románom *Egypťan Sinuhe*. Waltari si však príbeh upravil, vsadil ho do 14. storočia pred n. l. a úplne iného historického kontextu. Práve podľa Waltariho verzie nakrútil Michael Curtiz v roku 1954 rovnomenný film. Na záver už len jedna pripomienka: Sinuhet prenikol i do vesmíru, lebo v roku 1939 po ňom pomenoval objavený asteroid.

Vergíliova Aeneis

Ešte skôr ako sa Rimania mali možnosť zoznámiť s *Aeneidou*, šírili sa Rímom správy, že Vergílius tvorí čosi väčšie ako bola Homérova *Iliada*. Rímu chýbalo podobné dielo, aké dal Grécku Homér, rímska literatúra nemala skladbu, ktorá by podobným hrdinským spôsobom oslávila rímskych predkov, skladbu o ktorú by sa mohlo oprieť rastúce rímske sebavedomie a ktorá by zároveň vzdala hold dobovej súčasnosti. V Ríme pritom vládli dobré časy a Rimania cítili, že majú byť na čo hrdí. Skončili sa nekonečné občianske vojny a Augustus dal ríši taký žiadaný mier. Republika sa už síce stávala minulosťou, ale vláda jedného muža a počiatky cisárstva Rímu priniesli dostatok i slávu. Rimania dobyli známy svet, vládli aj Grékom, ale ich vojenské víťazstvo zostávalo v tieni gréckej kultúrnej prevahy. *Iliada* rímsky príbeh stále zatieňovala. Napokon, i Rimania považovali za svojho zakladateľa práve jedného z jej hrdinov, Aenea. Čakalo sa teda na niečo veľké, na vlastný rímsky epos, ktorý preukáže rímske možnosti i na literárnom poli a ku koncu posledného storočia pred Kr. sa už nahlas šepkalo, že jeho autorom bude Vergílius. Tento inak plachý muž, ktorý nemal rád verejné vystupovanie, sa narodil v roku 70 pred n. l., vzdelanie získal vo viacerých italských mestách v čase, keď už Itáliou kolovali Catullove alebo Lucretiove básne. Svoje prvé významné básne *Spevy pastierske*, na ktorých pracoval tri roky, venoval Vergílius Octavianovým (Octavián bol neskôr známy ako Augustus) legátom Polliovi a Varovi. Niekedy po roku 36 pred n. l., keď si Octavianus posilňoval pozíciu a rímsky svet sa blížil k jednému zo svojich najdôležitejších okamihov, k bitke pri Actiu, v ktorej Octavianus porazil Marca Antonia a stal sa rozhodujúcim mužom v celej ríši, začal Vergílius pracovať na *Spevoch roľníckych*. Vergílius v nich podporuje Octavianovo postavenie a neváha vyhlásiť, že práve tomuto mužovi je osudom predznamenané, stať sa bohom. Krátko po bitke pri Actiu začal Vergílius písať

poetický manifest Octavianovho obdobia, ktorým sa stala *Aeneis*. Je to hold vládcovi impéria a oslava minulosti, ktorá ho vyniesla na trón, Vergílius však v epose nezabúda vysloviť ani vieru v budúcnosť pod novým vládcom. Na epose pracoval dlhých jedenásť rokov. Druhú, štvrtú a šiestu knihu predniesol Augustovi osobne, ale v roku 19 pred n. l. zomrel a epos zostal nedokončený. Antické pramene tvrdia, že Vergílius nezniesol predstavu nedokončeného diela a pred smrťou vyslovil želanie, aby vykonávatelia jeho poslednej vôle rukopis s *Aeneidou* spálili. Na pokyn samotného Augusta, ktorý dal báseň vydať, lebo tušil, že *Aeneis* môže prepožičať jeho menu a činom večný život, sa to však nestalo.

Vergílius rozpracoval príbeh o založení mesta legendárnym Aeneom do dvanástich kníh. Začína sa vo východnom Stredomorí trójskym loďstvom, ktoré sa plaví do Itálie. Juno (grécka Héra) Trójanom nežičí, lebo podľa veštby raz ich potomkovia – Rimania – zrovnajú jej obľúbené Kartágo so zemou, navyše ju ohrdol mladý trójsky princ Paris, keď ju spomedzi bohýň neoznačil za najkrajšiu. Z pomsty Juno presvedčí vetry, aby flotilu zmietli, zachráni ich však boh mora Neptún a stroskotancov nechá priplávať do severnej Afriky, do Kartága, kde sa do Aenea zahľadí kartáginská kráľovná Dido. Aeneas v Kartágu vyrozpráva svoj príbeh, uvedie obliehanie a dobytie Tróje, útek, a ako i plavbu Stredomorím, v priebehu ktorej sa Trójanovia plavili okolo Trácie a navštívili Strofady, kde sa stretli s harpyou Celaenou. Ďalej sa dozvedáme, že putovali do Buthroty, kde našli Hektorovu vdovu Andromachu a Aeneas tu stretol aj Heléna, jedného z Priamových synov, nadaného vešteckým umením. Práve Helénos prezradí Aeneovi, že jeho italskí potomkovia budú vládnuť svetu. Plavba pretkaná dobrodružstvami pokračuje a Aeneas skončí svoje rozprávanie pristátím v Kartágu. Dido si pri jeho slovách uvedomila, že Aenea miluje a on jej lásku opätuje. Lúboštný príbeh ukončí Jupiterovo napomenutie Aenea. Najvyšší z bohov mu pripomenie jeho povinnosti,

načo Aeneas opustí Kartágo aj nešťastnú Dido. Kráľovná svoju bolesť neuniesla, napichla sa na Aeneov meč prisahajúc večné nepriateľstvo medzi Aeneovými potomkami a Kartágom, nepriateľstvo, ktoré, ako ukázala história, rozpúta tri púnske vojny a skončí sa pochovaním fenického Kartága.

Zanechávajúc za sebou mŕtvu Dido plavia sa Trójanania smerom k Itálii, zakotvia na Sicílii a Aeneas usporiada hry na počesť svojho zosnulého otca Anchisa, ktorý zomrel krátko predtým. Anchises sa zjaví Aeneovi v sne a povie mu, aby zostúpil do podsvetia, kde sa dozvie viac o rímskej minulosti. Aeneas tak spraví a hnaný vidinou budúcej slávy Ríma sa vráti medzi živých. Trójanov privedie do Latia, chce sa oženiť s dcérou latinského kráľa Laviniou, ale opäť zasiahne pomstychtivá Juno a presvedčí latinskú kráľovnú Amatu, aby svoju dcéru radšej vydala za Turna, vládcu miestnych Rutulov. Aeneas získa na svoju stranu proti početným Rutulom Etruskov a Arkaďanov, Latiom sa rozprúdia krvavé boje a Aeneas nakoniec Turna v bitke zoči-voči zabije.

Viacerí básnici napísali svoje diela pri príležitosti víťazstva niektorého z vojvodcov, báseň pri príležitosti Caesarovej invázie do Británie napísal dokonca i Cicero, no Vergíliov vzťah k Octavianovi sa zdá osobnejší. Propaguje jeho úspech, oslavuje pôvod a schopnosti, najmä však zoznamuje rímsku verejnosť bližšie s postavou jeho domnelého predka Aenea, ktorý nemusel byť medzi Rimanmi až taký známy. V Ríme sa šírili mnohé povesti o jeho založení, a nie všetky považovali Aenea za dávneho rímskeho predka. Poznali ho však vzdelaní Rimania, ktorým sa dostala do rúk *Iliada*. V jej príbehu sa objavuje viackrát. Prvý raz sa s ním stretávame pri súboji Diomeda a Pandara. Aeneas vezie Pandara na svojom voze a snaží sa mu pomôcť, no márne. Diomedes Pandara zabije a potom útočí i na Aenea, ktorého zraní a bol by ho i zabil, keby ho nezachránil Apolón. Druhý raz sa Aeneas objavuje v *Iliade* v podobe pomstiteľa, keď zabije dvoch Grékov, keď Agamemnon, veliteľ Achájcov, zabil jedné-

ho z jeho druhov. Následne si však Aeneas netrúfa na Menelaa a jedného jeho spolubojovníka. O čosi neskôr sa Aeneova postava vynára znova a Aeneas opäť vychádza z boja ako porazený, keď ho poraní najhrdinskejší z Grékov, Achilles. Aenea zachráni bohovia pre jeho zbožnosť a božský pôvod, veď jeho matkou je samotná Afrodita.

Od hrdinov *Iliady* alebo od gréckych bohov odvodzovali svoj pôvod takmer všetky obce v Stredomorí, ktoré sa dostali s Grékmi do kontaktu, prečo sa však v súvislosti s Rímom dostal do popredia práve Aeneas, zostáva nejasné a patrí to k nezodpovedaným otázkam hlbokej minulosti. Niekoľko podstatných momentov však naznačuje *Iliada*. Homérov Aeneas síce nevystupuje ako neporaziteľný bojovník a nevyznačuje sa ani neochvejnou odvahou, zosobňuje však hodnoty, ktoré v Ríme oceňovali. Bol zbožný, vytrvalý a jeho božský pôvod mu zabezpečoval dobrú budúcnosť. Ako prvý písal v Ríme o Aeneovi básnik Naevius (3. stor. pred n. l.) a jeho príbeh poznal i jeho následník Ennius (2. stor. pred n. l.). Aenea radil medzi svojich predkov rod Iuliovcov, do ktorého patrili i Caesar, ktorý dal Aenea vyobraziť na strieborných denároch, ako nesie svojho otca Anchisa, s vyobrazením Pallas Atény, známym ako palladium. Caesar neskôr adoptoval Octavianu/Augusta, pre ktorého sa Aeneus stal spojením medzi ním a počiatkami rímskej minulosti. Vergílius teda nemusel nad témou oslavnej básne Augustovho obdobia dlho premýšľať.

Príbeh eposu vyrozprávaný Vergíliom však nie je napriek jeho dobovým oslavným zámerom iba Augustovou apoteózou, ale nesie myšlienkovú hĺbku, dokazuje význam cnosti na ceste k ľudskému šťastiu, kladie do popredia odvahu a vytrvalosť či dobrý osud. Vergílius prerozprával svoje myšlienky napínať, dôstojne a zároveň bohatým a ladným jazykom. *Aeneis* preto patrila od svojho vzniku k najobdivovanejším a najštudovanejším dielam európskej literatúry. V druhom storočí sa radila do základnej látky vzdelanosti rímskych chlapcov a na jej posta-

vení nezmenilo nič ani kresťanstvo; epos bol považovaný za vrchol rímskej literatúry tak ako *Iliada* bola považovaná za základné dielo gréckej literatúry. V neskoršom období sa neobjavila generácia, v ktorej by si *Aeneis* nenašla neochvejných priaznivcov. Z obdobia renesancie patrí medzi najznámejších Dante Alighieri, ktorý v *Božskej komédii* z eposu viackrát cituje. V moderných dejinách sa nestala iba zdrojom literárnej recepcie, ale poskytla inšpiráciu filmovým tvorcom, autorom divadelných hier či muzikálov a dodnes pripomína rímske dedičstvo západnej kultúry.

Michal Habaj

GILGAMESH

ÚVODOM

Epos starý mnoho tisíc rokov

Dve a pol tisícročia skrýval rubáš púšťového piesku pred zrakmi ľudstva jedno z najväčších a zároveň najstarších básnických diel sveta: Epos o Gilgamešovi, kráľovi mesta Uruku v južnej Mezopotámii.

Mezopotámia je staroveký názov bájnej, a predsa skutočnej krajiny, ktorá leží medzi riekami Eufrat a Tigris a tvorí jadro dnešného Iraku; veda kladie do tejto krajiny „kolísku ľudskej civilizácie“ a Biblia „pozemský raj“. Tam žili kedysi Babylončania a Asýrčania a ešte pred nimi Sumeri, prvý historicky známy národ na našej zemeguli. Tam sa teda tento epos zrodil; kedy sa to stalo, presne nevieme. Prvý raz sme sa s ním zoznámili z asýrskeho záznamu na dvanástich tabuľkách, ktoré pochádzajú asi z polovice 7. storočia pred n. l.; poznáme však aj jeho staršie asýrske a babylonské zlomky z 18. až 12. storočia pred n. l. i oveľa staršie sumerské predlohy z 20. storočia pred n. l. Máme o ňom doklady dokonca z čias, keď sa nezachoval v písomnom zázname: na mezopotámskych výtvarných pamiatkach s vyobrazeniami Gilgamešových činov. Tieto najstaršie doklady pochádzajú naozaj z priepastnej hĺbky vekov – z prvej tretiny 3. tisícročia pred naším letopočtom.

Asýrske tabuľky, vďaka ktorým sme sa s týmto eposom prvý raz zoznámili, sa našli v Ninive, sídelnom meste kráľa Aššurbanipala (668 – 631 pred n. l.), dobytom roku 612 pred n. l. spojenými vojskami Babylončanov, Médov a Peržanov. Toto mesto, „kde iba nemluvniatok, čo nevedia rozdiel medzi pravou a ľavou rukou, bolo stodvadsaťtisíc“, doslova zmizlo vtedy so všetkými svojimi chrámami a honosnými palácami

z povrchu zeme; grécky dejepisec Herodotos, ktorý ho hľadal okolo roku 450 pred n. l., sa už nevedel dopátrať, či ležalo na ľavom alebo na pravom brehu Tigrisu. Takto zničené a opustené ležalo až do roku 1847, keď ho pod návejmi piesku objavil britský archeológ Austen H. Layard. Pri vykopávkach našiel v jeho troskách aj zvyšky Aššurbanipalovej knižnice, ktoré obsahovali vyše 20 000 hlinených tabuliek popísaných neobyčajne zložitým a vtedy nezrozumiteľným klinovým písmom. Dopravil ich do Londýna, kde sa dostali do Britského múzea, aby čakali na rozlúštenie a spracovanie. V tom čase nikto netušil, že medzi nimi sú aj tabuľky s Eposom o Gilgamešovi, o ktorom sa napokon vedelo len toľko, že vraj kedysi existoval.

Klinové písmo vzdorovalo vedcom po dlhé desaťročia; bolo ešte záhadnejšie a nepochopiteľnejšie ako egyptské hieroglyfy. Keď sa ho nakoniec podarilo rozlúštiť, a s ním aj mŕtve a zabudnuté jazyky starovekej Mezopotámie, objavil britský asýriológ George Smith roku 1872 medzi Layardovými nálezmi zlomok veľkej tabuľky, pochádzajúcej z Eposu o Gilgamešovi. Jej preklad vzbudil na celom svete vzrušenie: obsahovala totiž opis potopy sveta, a to sčasti tými istými slovami ako Biblia, no jej text bol starší ako biblický. Tabuľke však chýbal koniec; Smith sa teda vypravil do Ninive, a tam ho v opustených rozvalinách akoby zázrakom našiel. Ďalší archeológovia vykopali ďalšie fragmenty; iné sa našli medzi tabuľkami v iných múzeách, kam sa dostali zo starších vykopávok. Zlomky sa začali spájať: čo chýbalo na tabuľkách z Ninive, našlo sa tu a tam v starších asýrskych a babylonských textoch, dačo sa dalo doplniť z chetitských prekladov, iné zo sumerských predlôh. Napriek tomu ostalo v epose dodnes veľa medzier a nezrozumiteľných miest. Avšak to, čo z neho poznáme, úplne stačí, aby sme mohli oceniť jeho umeleckú a myšlienkovú hodnotu i jeho význam v dejinách svetovej poézie.

Epos o Gilgamešovi nemáme teda v takom súvislom a úplnom spracovaní ako povedzme Homérovu Iliadu alebo

Odyseu. Pôvodne mal asi 3 600 – 3 800 veršov; dodnes sa ich podarilo objaviť, rozlúštiť a preložiť len niečo vyše dvetisíc. Aj po najnovších objavoch z posledných desaťročí teda zostáva iba torzom, ktoré sa dá prirovnať, ak chceme príklad zo sochárstva, k Afrodite Mélskej alebo k Diskobolovi. Torzom, ktoré musíme obdivovať a ktoré môžeme na chýbajúcich miestach v duchu aj dopĺňať – pravda, vždy so snahou po čo najväčšej autentickejši, a pritom s výhradou, že tá či oná časť mohla vyzerať v origináli aj ináč.

Tolko teda úvodom k stručnému prerozprávaniu Eposu o Gilgamešovi; o ďalšom si povieme v doslove. No ešte niečo: nezabúdajme, že na týchto stránkach je iba prozaický text, kým originál je básnické dielo, a že tento text je zostavený (a miestami doplnený) podľa dejovej nadväznosti a čitateľského určenia, kým originál bol určený na prednášanie za sprievodu lýry a bubnov a pre celkom iné publikum. Napriek tomu sa však čo najviac pridržame pôvodného znenia i výrazových prostriedkov a základnej osnove tabuliek z Aššurbanipalovej knižnice v Ninive.

Teraz však už obráťme list a vystúpme v duchu na hradbu veľkého mesta Uruku na brehoch Eufratu, ktorej stavbu pripisuje epos Gilgamešovi. Prenesme sa o tisícročia naspäť a sledujme osudy hrdinu, ako o nich spievali celé generácie pevcov dávno mŕtveho ľudu Mezopotámie, osudy hrdinu Gilgameša.

GILGAMEŠOVE ČINY A OSUDY

podľa tabuliek z knižnice
kráľa Aššurbanipala
a iných asýrsko-babylonsko-
sumerských prameňov

GILGAMEŠ A MOHUTNÁ HRADBA URUKU

(tabuľka prvá a druhá)

Pozri sa, priateľ, na veľké mesto Uruk na brehoch svätého Euf-ratu. Prejdi sa po jeho širokých triedach a námestiach, prezri si jeho výstavné chrámy. Zastav sa pred Eannou, svätyňou bohyne lásky Ištary, a dotkni sa jej prahu. To všetko z dávnych pochá-dza časov a nič podobné nevytvoril inde nijaký kráľ ani človek.

Pozri sa, priateľ, na veľkú hradbu okolo Uruku na brehoch Euf-ratu. Je z pálených tehál, vysoká a mocná, múry má ako z kovu. Prejdi sa medzi jej cimburím, zostúp k jej základom a dotkni sa ich rukou. Pochádza z nedávnych čias a nič podobné nevytvoril inde nijaký kráľ ani človek.

Bol to hrdina Gilgameš, čo svojou vôľou a rukou svojho ľudu postavil túto nesmiernu hradbu, aby žil Uruk bezpečne pred vojakom z iného mesta a pred zbojníkom z púšte. Bol to kráľ Gilgameš, čo si týmto dielom večné zabezpečil meno.

Gilgameš sa stal kráľom nad mestom Urukom z vôle a mi-losti bohov, a to ako piaty vládca od čias, čo pôda vsiakla do seba vodu z potopy sveta. Pred ním tam vládol Rybár Dumuzi, pred ním zas Pastier Lugalbanda, pred ním Bojovník Emmer-

kar; prvým uruckým kráľom bol Syn Slnka Meškiagašer. Všetkých svojich predchodcov chcel Gilgameš prevýšiť mocou i vláderskými činmi a do pamäti budúcich vekov chcel vstúpiť s prírmením Hrdina.

Nikto na celej tej veľkej plochej doske, čo pláva na vesmírnom mori a čo sa volá Zem, sa nemohol Gilgamešovi rovnať. Sami bohovia našli v ňom zaľúbenie, keď ho zo smrteľného muža Lugalbandu porodila jeho božská matka Ninsun. Boh Slnka Šamaš ho obdaroval krásou; postavu mal vysokú jedenásť lakťov, deväť piadí meral okolo hrude, zdobili ho dlhé kučeravé vlasy spletené do vrkočov, z jeho mužnej tváre vyžaroval pôvab. Boh búrky Adad mu dal odvahu a silu; krok mal sťa divý býk, nikdy neklesal na mysli a neslabol na tele vo dne ani v noci, úderu jeho zbrane nepriateľ neodolal. Boh múdrosti Ea mu daroval rozum; poznal všetky prítomné i minulé veci na svete, nič mu neostalo skryté, dôvtip a úsudok mal ako sedmoro mudrcov, čo pred dávnymi vekmi naučili ľudí vedám a umeniam. Bohaté dary mu dali do vienka aj iní bohovia; žil teda plným a bujarým životom v nádhernom paláci, patrili mu všetky ženy a slúžili mu všetci muži z jeho veľkého mesta, všetkým oplýval v najhojnejšej miere. Len jedno mu chýbalo k úplnej blaženosti.

Po matke bol Gilgameš boh, a to z dvoch tretín; po otcovi však ostal z jednej tretiny človek. Bol teda smrteľný.

Gilgameš sa nesporne mohol stať hrdinom. O tom nebolo pochyb. Lenže Gilgameš sa chcel stať aj nesmrteľným.

Tvrdou a ťažkou rukou vládol Gilgameš nad uruckým ľudom. Tak ako mohol vládnuť jedine ten, kto nebol z dvoch tretín človek.

Uruckí chlapi žili ustavične v strachu, ženy a dievčatá v slzách. Len čo sa vynoril nad obzorom východnej púšte žiarivý Šamašov kotúč, ozval sa rachot bubnov. Vojaci s prilbami a dlhými palicami prišli na križovatky, kde sa zhromaždili rozospatí chlapi, a odvieďli ich na miesta, ktoré im určil Gilgameš. Tam jedni kopali hlinu, druhí nosili vodu, tretí miesili ma-

zľavé blato, štvrtí ho dávali do foriem, piati ho na hornej strane pekne zaokrúhľovali; keď trocha stvrdlo, vysušali ho na slnku, alebo vypaľovali na ohni. Ako nekonečné prúdy mravcov nosili potom iní hotové tehly na hranice mesta, ďaleko za ľudské obydľia, a iní tam z týchto tehál stavali hradbu. Tak to šlo deň čo deň, od rána do noci, len o skyve tvrdého osúcha a glgu vlačnej vody, pod dozorom vojakov s prilbami a dlhými palicami. Tak to šlo od jedného sviatku po druhý, mesiac čo mesiac a rok čo dlhý rok, lebo tak rozkázal Gilgameš.

Tridsať lakťov vysokú a tridsať lakťov širokú hradbu rozkázal Gilgameš postaviť v dĺžke šesťtisíc dvojkrokov a so základmi z pálených tehál. Nebolo možné vyhnúť sa jeho rozkazu; bol kráľom z vôle a milosti bohov, bol zástupcom bohov na zemi, jeho slovo bolo zákonom i božím prikázaním. Uruckí chlapi stavali. Jediné slovo odporu nesmeli prejsť cez ohradu ich zubov, a hradba okolo mesta rástla do výšky i šírky a diaľky. Vládca sa však hneval.

Deň čo deň chodil Gilgameš obzerať stavbu a porovnával: trstie na brehu Eufratu rástlo rýchlejšie ako jeho hradba, obilie na poliach rástlo do väčšej diaľky, datľové palmy pred chrámom Eanny rástli do väčšej výšky. Rozkázal teda chlapom, aby pracovali aj v noci, keď na nebi svietil namiesto jasného Šamaša iba bleďozltý Sin, a prísne im zakázal vracieť sa domov na lôžko. Muž nesmel ísť za svojou manželkou, milenec za svojou milenkou, ani hrdinský vojak, čo bol teraz len dozorcem, nesmel odložiť prilbu a palicu, aby šiel za svojou ženou. To však nebolo všetko; napokon rozkázal aj chlapcom, čo ináč pásli len kozliatka v stepi, a celkom malučkým deťom, aby miesili hlinu a nosili ťažké pecne tehál na stavbu hradby.

Isteže nebolo možné rozkazu kráľa sa vyhnúť; bolo však možné obrátiť sa s prosbou o pomoc na nebeských bohov: „On je pastier uruckého ľudu, je silný a múdry,“ volali ľudia k bohovi Anuovi, ktorý bol pánom ich mesta. „Gilgameš je náš pastier, je silný a múdry, a predsa nás utláča!“

GILGAMEŠ

Bohovia začuli nárek uruckého ľudu a zľutovali sa nad jeho útlakom. Sám nebeský Anu, ktorý bol pánom uruckého mesta, rozhodol sa mu pomôcť. Zavolať bohyňu Aruru, stvoriteľku ľudí, a pred tvárou všetkých jej riekol:

„Dielo, čo začal Gilgameš, nech je dokončené! Nevie však Gilgameš pri svojej nadľudskej sile, kde sú hranice ľudských síl. Mocná Aruru, nože stvor bytosť jemu podobnú! Nech skrotí jeho srdce, nech si Uruk oddýchne.“

Bohyňa Aruru, stvoriteľka ľudí, Anuovej žiadosti ihneď vyhovela. Umyla si ruky, odkrojila kus hlíny, dala jej podobu človeka a hodila ju na step. Tak sa tam narodil muž rovnako silný, ako bol Gilgameš, a bohovia mu dali meno Enkidu.

GILGAMEŠ A DIVÝ MUŽ ENKIDU ZO STEPI

(tabuľka druhá, pokračovanie)

Z vôle nebeského Anua stvorila teda bohyňa Aruru silného Enkidua, ktorý mal skrotiť Gilgamešovo srdce. Z vôle bohov sa mal Enkidu stretnúť s Gilgamešom v boji ako rovnako silný protivník, aby z toho mal prospech urucký ľud.

Trvalo dlho, kým na tento zápas nadišiel čas. Enkidu zatiaľ vyrastal v stepi; nepoznal ľudí a nepoznal ľudské sídla, s gazelami sa živil trávou, so zverou pil vodu z napájadla, spával na holej zemi prikrytý iba hviezdnu oblohou. Telo mal zarastené srsťou, strapatý bol ako obilné pole po vetre, ruky mal ťažké ako hrom a nohy rýchle ako blesk z oblaku, silný bol ako boh vojny Ninurta. Na takú podobu ho stvorila bohyňa Aruru, na takú ozrutu vyrástol z vôle nebeského Anua.

Trvalo dlho, kým nadišiel čas, aby sa Enkidu dostal do mesta Uruku a zmeral si tam silu s kráľom Gilgamešom. Cesty bohov sú kľukaté a ich pomoc, ak vôbec prichádza, prichádza pomaly.

Prvý spomedzi ľudí zazrel Enkidua lovec, čo chytil stepnú zver do jám a pascí. Zazrel ho s líškami a šakalmi pri vode napájadla a tvár mu pri pohľade naňho zmeravela strachom. Keď

ho tam zazrel druhý, a potom tretí raz, uveril, že to nie je ošial, a zveril sa svojmu otcovi. „Oznám to, syn môj, kráľovi,“ riekol nato otec. „Choď do Uruku a všetko mu povedz. Gilgameš je najsilnejší v kraji, Gilgameš je najmúdrejší v kraji, povedz mu o tom divochovi v stepi. Gilgameš je náš pastier, on vie, čo robiť, on povie, čo robiť.“

„Gilgameš, vypočuj moje slová,“ prehovoril lovec, keď zastavil svoj krok pred kráľovou tvárou v uruckom paláci. „Dajaký chlap sa povieiera po stepi, je ukrutne veľký, nebodaj prišiel z hôr. Zasypal mi jamy, ktoré som vykopal, vytrhal mi pasce, ktoré som nastražil, bráni mi chytať zver! Je ukrutne silný, so zverou pije z napájadla vodu, bojím sa k nemu priblížiť, je to strašný divoch.“

„Nože sa neboj, lovec,“ riekol mu Gilgameš. „Choď do chrámu bohyně Ištary, polož tam dar a vyber si daktorú z chrámových služobníčok. Vezmi si ju so sebou a doved' ju k napájadlu. Až tam ten divoch príde, nechaj ju s ním samu, však ona si už poradí. A choď spokojne domov.“

Urobil lovec, čo kázal Gilgameš, a keď sa so zverou prihrnul k napájadlu divoch, ukázal ho služobníčke z chrámu bohyně Ištary.

„Nože poď, ty strapán mocný a veľký, akože sa voláš. Nože poď, Enkidu, bohu sa podobáš, čo tu po stepi so zvieratami beháš. Prisadni si ku mne, alebo si ľahni, rob, čo sa ti páči. Život je predsa krásny, svet je plný rozkošných vecí, a ty poznáš iba chuť stepnej trávy.“

Počul Enkidu chrámovú služobníčku a zo srdca rád vyhovел jej slovám. Šesť dní a sedem nocí ostal s ňou potom sám pri napájadle, nejedol a nepil, iba sa s ňou rozprával a zabával, ako sa so ženou zabáva muž, taká mu bola milá jej spoločnosť. Keď nastal siedmy deň, vyskočil a pobral sa za zverou; zver sa však pred ním rozpráchla. Rozbehol sa za ňou, no nestačil jej v behu. Zoslabol na tele, nebol už ako gazela a ani ako šakal, zato však mal túžby a želania a rozum ako človek.

Stačilo šesť dní a sedem nocí, aby žena, čo slúžila bohyni Ištare, spravila z divocha zo stepi ľudského tvora. Siedmeho dňa potom vyzval Enkidu služobníčku bohyně Ištary, aby ho dovedla do mesta Uruku, kde vládol Gilgameš.

Enkidu zatúžil navštíviť Uruk, lebo čo o ňom počul z úst chrámovej služobníčky, mu prichodilo ako zázrak. Chcel vidieť mesto, kde ľudia bývajú v tehlových domoch a spia na posteľiach, kde sú dláždené ulice a tienisté námestia pod vejármi palíem, kde sa k oblohe týčia vysoké vežové chrámy. Chcel vidieť mesto, kde muži nosia biele prepásané rúcha a slávia sviatky bohov, kde sa ženy postavou rovnajú bohyniam a sú vždy milé k mužom, kde je krásny život a svet plný rozkošných vecí. Chcel vidieť kráľa Gilgameša.

„Nech je hocako silný hrdina Gilgameš, vyzvem ho na súboj!“ zvolal Enkidu a vstal od napájadla. „Poďme do Uruku. Ukážem pred tvárou celého mesta, že ja som najsilnejší!“

„Mierni sa, Enkidu,“ tíšila ho služobníčka z chrámu bohyně Ištary. „Potlač svoju pýchu. Veď sám Šamaš ľúbi Gilgameša, Adad mu dal odvalu a silu, Ea mu daroval múdrosť. Je lepší ako ty; si iba zo stepi, nepoznáš mieru. Ale do Uruku poďme!“

Tri dni šiel Enkidu so služobníčkou bohyně Ištary do Uruku. Keď prišli k pastierskej ohrade, roztrhla si šaty na dve polovice a jednu mu podala, aby si z nej spravil suknicu, akú nosia chlapi. Nato ho chytila za ruku a vstúpila s ním do trstenej chýže, kde sa pastieri zišli na večeru. Ponúkli ho, aby sa nasýtil podľa chuti a vôle; bez slova sa však díval a len sa okúňal. Nevedel, ako sa láme chlieb, nevedel si odtrhnúť pečené mäso, nevedel sa napiť z pohára vody ani piva. Po chvíli sa však osmelil; zjedol na posedenie sedem chlebov, nato vypil sedem džbáňkov piva. Takto posilnený vstal potom z rohože, umyl sa vo vode, natrel sa olejom, obliekol si šaty – a bol človekom ako hocikto iný.

Odtiaľ sa Enkidu od ľudí ničím nelíšil, iba svojou silou. A okrem toho tým, že nepoznal závišť, ktorá je horšia ako boh moru Erra, a že chcel svojim ľudským druhom vo všetkom po-

máhať. Dokázal to hneď pri prvom stretnutí s nimi: keď počul, že sa pastieri sťažujú na vlky a levy, bez slova vyšiel z ohrady do kraja a všetku škodnú zver holými rukami zahnal.

Pokojne spali tej noci pastieri, lebo Enkidu im chránil čriedu a bol ich mocný strážca. Avšak nepokojne spal tej noci Gilgameš, lebo mal čudný sen. Videl, že z Anuovho neba spadla do Uruku hviezda. Na druhý deň ráno vstúpil do mesta Enkidu. Vstúpil a nevedel, kam prv obrátiť oči. Domy krášlili zelené vetvičky, všade sa konali obete, muži sa umývali na slávnosť, ženy plnili sviatočné misy chutnými jedlami.

„Nože poď, pocestný, nože poď i ty, žena!“ zavolať na neho neznámy muž, ktorého tvár pokrýval smútok. „Poď do domu, kde sa koná sobáš, príde tam Gilgameš. Je osudom ľudí, aby si kráľ vybral nevestu, až po ňom má právo na ňu jej manžel. Tak to určili bohovia, keď svetu odrezávali pupočnú šnúru: kráľ môže všetko.“

Enkidu prijal pozvanie a služobníčka bohyně Ištary riekla: „Dnes je deň svätého sobáša, kráľ si vyberie nevestu z hociktorého domu, preto sú odkryté záclony na dverách. Potom oslávi sobáš s Ištarou vo veľkej svätyni Eanne na najvyššom stupni vežového chrámu. Gilgameš je ako boh a patrí mu všetko ako bohu.“

„Gilgameš môže všetko!“ zvolal Enkidu v zlosti. „A čo ak mu zahatám cestu, čo ak mu zabránim vstúpiť do brány sobášneho domu? Som predsa silnejší ako on!“

Urobil Enkidu, čo v zlosti vyriekol. Keď sa Gilgameš priblížil, vypál proti nemu hrud', na ulici sa mu postavil, nohou mu zahatal vstup do brány sobášneho domu. Gilgamešovi, kráľovi veľkého Uruku, čo mal moc ako boh, vstúpil Enkidu do cesty!

Gilgameš sa strašne nahneval, zdvihol sa do výšky a vykročil vpred. Schytil Enkidua za pás, aby ho zhodil a odkopol, no Enkidu sa nedal. Poklesol v kolenách ako zápasník, Gilgameš urobil to isté a jeden druhého sa zo všetkých síl usiloval

VEĽKÉ PRÍBEHY STAROVEKU

premôcť. Ľud sa okolo nich zhŕkol a v úžase mlčal. Tak sa teda bil kráľ Gilgameš s rodákom zo stepi Enkiduom, na ulici sa s ním bil, na hlavnom námestí. Znovu a znovu sa chytali za pás, klesali do kolien a zas sa dvíhali, v zúrivom zápase bránu vyrazili, pánty vyvalili, a jeden druhého nevládali premôcť.

Stalo sa však, že Gilgameš na chvíľu stratil rovnováhu, no zaprel sa nohou, ako mocne vládol, a zmeral svojím zrakom siláka Enkidua. Videl protivníka, čo sa mu rovnal silou, a preto namiesto hnevu, ktorý je vždy zlým radcom, nechal v sebe prehovoriť rozum.

„Aký si krásny a silný,“ zvolal v tej chvíli Enkidu. „Akého skvelého ťa porodila matka! Ostatných chlapov o hlavu prevyšuješ, právom ti Enlil dal kráľovstvo nad ľuďmi! O hlavu prevyšuješ všetkých vládcov sveta!“

„Aj ty si silný a mocný,“ odvetil nato Gilgameš. „Moja božská matka mi vo sne oznámila, že prídeš a budeš mi oporou ako Anuova ruka. V stepi si sa zrodil, nik zo smrteľníkov sa ti nevyrovná!“

Keď Enkidu počul, čo riekol Gilgameš, znehybnel ako chrámová socha; po chvíli si však sadol a od radosti sa rozplakal. Len čo Gilgameš zazrel v jeho očiach slzy, pristúpil k nemu a podal mu ruku.

Gilgameš a Enkidu sa chytali za ruky, objali sa sťa bratia a ľud urucký, čo sa okolo nich zhŕkol, v úžase mlčal. Nikto predsa nevedel, že to všetko zariadil nebeský Anu, aby si oddýchol Uruk.

GILGAMEŠ A OBLUDA CHUMBABA Z CÉDROVÉHO LESA

(tabuľka tretia až piata)

Celý Uruk sa díval, keď sa Gilgameš s Enkiduom chytli za ruky, keď sa objali sťa bratia, keď sa navzájom pobozkali. Čo môže vzísť z ich priateľstva, pýtal sa v obavách ľud, veď sila jedného stačila, aby nanútil všetkým svoju vôľu. Kto by sa postavil proti dvom, keď sa nedalo postaviť na odpor jednému?

Stalo sa však, o čom vedel iba nebeský boh Anu, ktorý bol pánom uruckého mesta a ľúbil jeho ľud. Keď našiel Gilgameš druhá, čo sa mu vyrovnal silou, zatúžil vykonať s ním čin, na aký by sa sám nikdy neodvážil. Nerozkázal ľudu stavať novú hradbu, nevyzval vojakov na výpravu proti inému mestu, ale odišiel s Enkiduom do svojho paláca a toto mu povedal:

„Statočný Enkidu, počuj moje slová! Tam, kde zapadá Slnko, je cédrový les hustý a vysoký. Tam žije obludný Chumbaba, ktorý je príčinou všetkého zla na tomto svete. Poďme do toho lesa, vyrúbme jeho cédre! Poďme a zabime Chumbabu a vyhubme všetko zlo na svete!“

Zhrozil sa Enkidu, keď počul Gilgamešove slová, a povedal mu toto:

„Viem o tom lese, priateľu, keď som sa so zverou po stepi ponevierať. Tiahne sa do diaľky desaťkrát tisíc dvojhodín, je vysoký a hustý, okolo seba má hlbokú priekopu. Kto sa však osmelí položiť do neho nohu? Stráži ho boh Adad, čo nepozná spánok a hlas má ako hrom, a kto doň vstúpi, dostane zhubnú nemoc. Strašný je Chumbaba, strašnejší, ako si myslíš! Jeho hlas je búrka, jeho ústa sú oheň, jeho dych je smrť. Prečo si zatúžil urobiť práve toto? Nemožno vyrúbať Chumbabove cédre, nemožno podstúpiť s Chumbabom boj!“

„Na čo je ti sila, keď nemáš odvahu,“ odvetil Gilgameš. „Mocné telo ti dala Aruru, no slabého ducha! Ty sa bojíš smrti, bojíš sa nemoci? Si hádam boh, že chceš žiť večne a bez strastí? Dni ľudí sú predsa spočítané, všetko ich konanie je iba vánok vetra. Ja však chcem vykonať veľký hrdinský čin, ktorého sláva nikdy nevybledne. Pôjdem teda pred tebou, a keď padnem v boji, navždy si zachovám meno. – So strašným Chumbabom v boji sa Gilgameš zrazil, – bude sa o mne rozprávať ešte po vekoch. Pôjdem pred tebou a zabijem Chumbabu, vyhubím všetko zlo na svete, večne si zachovám meno!“

„Týmito slovami si mi zarmútil srdce,“ odvetil Enkidu. „Nechcem, aby sa o mne vravelo: Narodil sa v stepi, žil tam so zverou a prišiel medzi ľudí, to je o jeho živote všetko. Chcem priložiť ruku k dielu, chcem cédre vyrúbať, chcem zabiť Chumbabu!“

Keď toto Enkidu povedal, za ruky sa vzali, za pás sa objali, na tvár sa pobožkali.

„Nože poďme,“ riekli jedným hlasom. „Schystajme sa na cestu!“

Gilgameš s Enkiduom, držiac sa za ruky ako bratia, vykročili z paláca. Najprv odišli do kováčskej dielne, zvolali tam majstrov a sadli si s nimi, aby sa poradili. Keď ich vypočuli, rozkázal Gilgameš, aby im spravili výzbroj.

Nikomu spomedzi ľudí by takáto výzbroj nebola na boj, ale na ťarchu. Majstri im uliali sekery, ktorých poriská vážili